

УДК 316.014

Інтерпретація мовної ідентичності у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні

Г.В. ЛЯХОВИЧ

Київський національний університет ім.Т.Шевченка, м. Київ, Україна,
E-mail: galinalyakhovich23@gmail.com

Авторське резюме

У представленій статті автором аналізуються категорії Символічне, Реальне, Уявне психоаналітичної теорії Жака Лана у проекції на мовну проблематику. Дослідження проблематики мовної ідентичності як Символічного, Реального та Уявного у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні зумовлено тим, що взаємодія між Реальним, Уявним та Символічним має значний вплив на формування ідентичності. Причому цей вплив можна визначити і як щодо людини як суб'єкта мовної поведінки, і як щодо мовних феноменів.

У статті пропонується аналіз робіт вітчизняних і закордонних філософів та соціологів, які досліджували цю тематику, зокрема вивчали функціонування уявного та символічного в системі соціальних та політичних відносин, в соціальній структурі та в структурі мови. Однак соціологічний аналіз категорії Символічне, Реальне, Уявне у проекції на мовну проблематику не був представлений у роботах дослідників, тому метою роботи є здійснення інтерпретації мовної ідентичності як Символічного, Реального та

© Г.В. Ляхович, 2015

Уявного у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні в контексті наукових доробок таких дослідників, як П. Бурдьє, Е. Гіденс, Ф. де Соссюр, П. Бергер, Т. Лукман, Дж.Г. Мід.

У статті запропоновано інтерпретацію мовної ідентичності як Символічного, Реального та Уявного у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні, яка дозволяє описати мовну ідентичність як таку, що засвоюється індивідом за допомогою оцінок, застосовується для побудови власної картини світу за допомогою символів та відтворюється за допомогою поведінки, структурованої уявними категоріями.

Незважаючи на існування множини варіантів інтерпретації мовної ідентичності проєкція категорій Символічне, Реальне та Уявне на мовну проблематику може стати новаторським підходом у дослідженні мовних феноменів, адже дозволяє змістити акценти з стандартизованих методик на рефлексивні з метою виявлення глибинних сенсів та кодів досліджуваного явища, феномена, процесу.

Ключові слова: мовна ідентичність, символічне, реальне, Уявне, інтеракціонізм, конструктивізм, синтетична теорія

Interpretations of linguistic identity in contemporary social and humanitarian knowledge

G.V. LIAKHOVICH

T. Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv, Ukraine, E-mail: galinalyakhovich23@gmail.com

Abstract

In the article, the author analyzes the symbolic, real, and imaginary categories of psychoanalytic theory of Jacques Lacana projection on language issues. Research issues of language identity as a symbolic, real and imagined in contemporary social and humanitarian knowledge due to the interaction between real, imaginary and symbolic have a significant influence on the formation of identity. Moreover, this influence can be defined when human is the subject of language behavior, and when defining linguistic phenomena.

The paper presents the analysis of the works of domestic and foreign philosophers and sociologists who have studied this subject, in particular studied the imaginary and symbolic functioning in the social and political relations in the social structure and the structure of language. However, sociological analysis category symbolic, real, imaginary projection of language problems was not represented in the work of researchers, and the goal is implementation of the interpretation of language identity as a symbolic, real and imagined in contemporary social and humanitarian knowledge in the context of scientific research achievements such as P. Bourdieu, E. Giddens, Ferdinand de Saussure, P. Berger, T. Lukman, G.H. Mead.

In the article proposed interpretations of language identity as a symbolic, real and imaginary in contemporary social and humanitarian knowledge allows to describe linguistic identity as being absorbed by the individual using evaluations, used to build their own picture of the world through symbols and are played using behaviors structured imaginary categories.

Despite the existence of a plurality of options interpreting linguistic identity, the symbolic, real and imagined projection of categories on language problems can be an innovative approach to the study of linguistic phenomena, as it allows to shift the emphasis from standardized methods to reflective identifying meanings and codes of the phenomenon or process.

Keywords: linguistic identity, symbolic, real, imaginary, interactionism, constructivism, synthetic theory.

Фізична реальність віддаляється від людини в міру того як зростає роль символічної. Людина настільки заглиблена у лінгвістичні форми, художні образи та міфічні символи, що не може нічого бачити і знати окрім цього штучного посередника.

Е. Касіпер

Постановка проблеми. Актуальність вивчення мовної ідентичності викликана необхідністю дослідження проблеми, пов'язаної з усвідомленням себе та своєї ролі в суспільстві. Сучасна ситуація вибудовує нові моделі ідентичності, специфіка яких полягає в тому, що людина відчуває себе «своїм» для світу та «іншим» для своїх. Перебуваючи в стані тотальної невизначеності, ідентифікаційні практики все більше набувають характеру приватності. На думку англійського соціолога польського походження З.Баумана, у модернізмі проблема ідентичності полягала у тому, як створити

та зберегти її сталою та міцною, у постмодерні ідентичність трансформувалася і зосередилася на тому, як уникнути фіксації ідентичності і зберегти свободу [2].

Специфіка формування мовної ідентичності зумовлюється тенденціями розвитку сучасного суспільства: глобалізаційними процесами, поверненням до автентичності, акцентуванням на самобутності, а також тенденціями у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні, пов'язаними із особливостями соціальної реальності. Зокрема серед тенденцій поширеними є проблематика часу і простору та досвід перекодування смислів. Справді останнє питання набуло популярності у зв'язку з тим, що переживання радикальних змін супроводжується поширеним почуттям неможливості модифікації звичного порядку речей. Більше того, у соціальній реальності виникає різноманіття варіантів кодування соціального досвіду, оскільки відбувається вдосконалення можливості розріз-

няти реальність. Крім того, життя людини все більше зміщується із природного світу у сферу смислів та значень.

Актуальність дослідження проблематики мовної ідентичності як Символічного, Реального та Уявного у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні зумовлена тим, що взаємодія між Реальним, Уявним та Символічним має значний вплив формування ідентичності. При чому цей вплив можна визначити і як щодо людини як суб'єкта мовної поведінки, і як щодо мовних феноменів та дефініцій категорій, які використовуються для осмислення особливостей мовної ідентичності. У межах соціологічного аналізу проблематики мовної ідентичності, суб'єкт якої стоїть на перетині ліній того, що ми називаємо символічним, реальним, уявним, слід поставити наступні запитання: в чому суть Символічного, Реального та Уявного у проекції на мовну проблематику? Яке значення має уявне та символічне для визначення мовної ідентичності?

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою стали праці вітчизняних і зарубіжних філософів та соціологів, які у своїх роботах намагались осмислити суть уяви та символу (Ж. Лакан [8], Ф.Федьє [11]), вивчали функціонування уявного та символічного в системі соціальних та політичних відносин (П. Бурдьє [4], П.Бергер, Т. Лукман [3], Дж. Г. Мід [12]), в соціальній структурі (Е. Гідденс [6]) та в структурі мови (Ф. де Соссюр [10]). Однак соціологічний аналіз категорії Символічне, Реальне, Уявне у проекції на мовну проблематику не був представлений у роботах дослідників, позаяк їх цікавили або виключно лінгвістичні моменти, або психоаналітичні, або філософські.

Мета дослідження – здійснення інтерпретації мовної ідентичності як Символічного, Реального та Уявного у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні в контексті наукових доробок таких дослідників, як П. Бурдьє, Е. Гідденс, Ф. де Соссюр, П. Бергер, Т. Лукман, Дж.Г. Мід.

Виклад основного матеріалу. У соціально-гуманітарному пізнанні центральним є також питання про співвідношення Символічного, Уявного та Реального. Для кращого розуміння ролі часових та просторових зв'язків в архітектоніці соціальної реальності необхідно зупинитись на Лаканівських роздумах про співвідношення Символічного, Уявного і Реального. Розвиваючи ідеї З.Фрейда про структуралістський дух, Лакан вміщував у психологічний світ людини не лише Уявне і Символічне, а й Реальне. При цьому Реальне визначав як відголоски тілесності, Уявне – як ілюзорну гру, а Символічне – як культуру. Час і простір визначають сюжетні повороти і дії персонажів будь-якої соціальної драми. Жак Лакан сказав з цього приводу наступне: «Символ не виробля-

ється нами на основі відчуття чи реальності. Те, що є власне символічним вводить в людську реальність щось інше, відмінне від неї» [8, с. 89]. Дослідник розрізняє «чисту реальність», яка виводиться за рамки емпіричної даності та те, як вона репрезентується. Уявне в такому випадку розглядається як гра суб'єктивних ілюзій, а Символічне залишається тією структурою, яка визначає особистість, її діяльність [8, с. 90].

Саме ця конфігурація є предметом дослідження структурної лінгвістики. В першу чергу мається на увазі структура мови як у Фердинанда де Сосюра. На думку дослідника, у мові кожен з нас виражає всю гаму соціальних відносин до світу. Через системний підхід Сосюр дійшов висновку, що мова – це форма, а не субстанція, найважливіша знакова система. Мовний знак пов'язує не річ і її назву, а термін й акустичний образ, останній є психічним відображенням звучання, уявленням, що ми отримуємо про нього за допомогою наших органів відчуття. Ф. Сосюр акцентує увагу на природі мовної одиниці, яка є несуттєвою. Фактично цим зміщує акценти з лінгвістичної на соціологічну точку зору, адже лінгвіста цікавить те, як сказав, а соціолога – те, що сказав (смысловая наполненность). Для пояснення цього поняття він наводить приклад зі сфери шахів. Кінь сам по собі не є елементом гри, тому що поза займаним ним полем на дошці та іншими умовами гри він для гравця незначимий; він стає реальним і конкретним елементом у грі лише тоді, коли наділений значенням і нерозривно пов'язаний з нею [10, с. 56].

Якщо основоположник структурної лінгвістики Фердинанд де Сосюр наполягає на соціальному характері мови, вважаючи її «соціальним скарбом», який належить членам однієї й тієї самої мовної спільноти, то його послідовники піддають критиці «чисте» вивчення мови.

Концепція мови французького філософа та соціолога П'єра Бурдьє виникає на межі кількох дисциплін – соціології, філософії, лінгвістики, соціолінгвістики, відкриває соціологічну перспективу дослідження мовних феноменів, даючи один з варіантів відповіді на питання «якими є умови народження смислу?», що перебуває в центрі уваги сучасної французької філософії мови. Погоджуючись із П. Бурдьє, можна так визначити символи та соціальну роль символічного: «Символи – це інструменти соціальної інтеграції... Вони дозволяють виникнути консенсусу стосовно значення соціального світу, консенсусу, який відіграє фундаментальну роль у відтворенні соціального порядку» [4, с. 166]. Джерелом смислу стають соціальні інституції, які диференціюють мовні практики, формуючи як самого мовця, так і середовище, в якому розгортається його мовна діяльність.

Заслугою П.Бурдьє є те, що він, уникаю-

чи пасток, в які часто потрапляють лінгвісти та соціолінгвісти, пропонує таку соціологічну перспективу у дослідженні мовних феноменів, яка не має нічого спільного з абстрактною концепцією мови. В серії статей, які з'явилися наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років, він піддав критиці формальну та структурну лінгвістики, підкреслюючи, що ці дисципліни нехтували специфічними соціально-політичними умовами формування та використання мови.

Зокрема у праці «Мова і символічне насилиство» соціолог розвиває нищівну критику структурної лінгвістики. Натомість пропонує альтернативну модель, яка робить мову і разом з нею мовну ідентичність інструментом владних відносин, а не просто засобом комунікації, і яку слід вивчати в межах інтеракціоністського та структурного контекстів її поширення. Тут можна посылатись на ідеї Дж. Г. Міда. В рамках інтеракціоністської школи була розвинена концепція значущості символу, позаяк соціальний досвід – є досвідом обміну символами. З одного боку, мовний знак фіксує загальне в частковому досвіді. Тому він допомагає спілкуванню та взаєморозумінню різних суб'єктів. З іншого – робить їхній досвід, який проходить через загальну сітку символів, схожим [12].

П. Бурдье з цього приводу зазначає: «Мовні відносини завжди є відносинами символічної влади, через які у видозміненій формі актуалізуються відносини сили між групами, до яких вони належать» [4, с. 78]. Відтак мовна ідентичність повинна розглядатись у конкретному інституційному полі, навіть тоді, коли вона, на перший погляд, має винятково приватний характер. Дані міркування можна доповнити ще однією синтетичною теорією, яка дозволяє побачити як мовна ідентичність відображає існуючу систему відносин у символічній формі. Можна за Е. Гідденсом вдатися до аналогії із структурними властивостями мови, адже мова, як деяка структура, перебуває поза простором і часом, а мовна ідентичність завжди пов'язана із конкретним суб'єктом, заглиблена у часові та просторові відносини. Дослідник вводить для структуризації особливу систему координат, осями якої є час та простір та висуває тезу про «дуальність структури», яка пов'язана із розглядом структурних властивостей будь-якої системи як засобу та результату соціальної практики [6, с. 60]. Опис Уявного розгортається в конструктивістській соціології, програма якої представлена у відомому трактаті П. Бергера та Т. Лукмана. Прихильники конструктивізму акцентують увагу на вирішальному значенні діяльності соціальних груп у формуванні уявлень про соціальну реальність. Ці уявлення завжди ситуативні і тісно пов'язані з відтворенням самої соціальної реальності, адже знання про неї зумовлене соціальними взаємодіями. Автори зазначають: «Когнітивні структури не можуть розрізняти умови існування реаль-

них об'єктів та умови їх пізнання, оскільки такі структури не мають незалежного від пізнання доступу до реальних об'єктів» [3, с. 79].

Оскільки ідентичність, в тому числі мовна ідентичність, пронизує багато соціальних сфер, відповідно, у ній повинно бути закладене об'єктивне знання про соціальну реальність, яке, озброївшись спеціальними інструментами у вигляді теорій і методик, можна розкодувати. Однак в даному випадку поза увагою дослідника часто залишається символічний аспект, який тісно переплітається з уявним. Розглядаючи мовну ідентичність, потрібно брати до уваги те, що люди говорять, та те, що вони вважають потрібним говорити, адже мовна ідентичність може мати змістовне наповнення. Внутрішнє відтворення зовнішньої мови є аналогом суспільства в мініатюрі – це голос свідомості та система категоризації.

Щоб обґрунтувати співвідношення Символічного, Реального та Уявного в інтерпретації мовної ідентичності, потрібно звернутись до гіпотези Сепіра-Уорфа «Немає нічого у нашій свідомості, чого б не було в мові». Людина зіштовхується з мовою як із зовнішньою реальністю, а інформація, яку вона отримує, інтерпретується, виходячи з тих понять, якими володіє індивід на символічному рівні [9, с. 43].

Інтерпретація мовної ідентичності як Символічного, Реального та Уявного бере на озброєння вирішення трьох проблем:

1) проблему оцінки: як мовці оцінюють ті соціальні факти, які спостерігає дослідник – Реальне;

2) проблему переходу: за допомогою яких символів відбувається формування мовної ідентичності – Символічне;

3) проблему контексту: потрібно знайти матрицю міркувань, уявлення щодо соціальної поведінки, в якій закладена мовна ідентичність – Уявне.

Інтерпретація мовної ідентичності як Реальне відображає реальну сторону об'єкта, оскільки у фокусі уваги життєвий досвід, осмислення подій і явищ. Зрозуміло, що механізми формування мовної ідентичності крутяться у глибині висловлювань особистостей, а зовні ми бачимо символи, які можуть створити комплексний портрет особистості, тому в цьому випадку головну роль відіграє Символічне. Характер асоціацій дозволяє міркувати стосовно емоційних зрушень, уявлень досліджуваних, тому контексти формують плацдарм для існування Уявного як ще одного зрізу мовної ідентичності. Саме включеність уявлень у контекст (реальний чи потенційний) надає йому сенсу та знімає завісу таємничості (того, що завжди знаходиться за кадром). Очевидно, що контекст, який впливає на формування мовної ідентичності, включає мовну ситуацію, яка в кожній країні має свої особливості, мовних особистостей – потенційних партнерів кому-

нікації, а також все оточення – соціальний та культурний контекст. Л. Вітгенштейн з цього приводу пише: «Очікування укорінене в ситуації, з якої воно виникає» [5, с. 67].

Коли мова йде про інтерпретацію мовної ідентичності у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні як Символічне, Реальне, Уявне, можна виявити наступний механізм:

- мовна ідентичність, яка відображає реальність (структурну організацію та культурні особливості соціального середовища), засвоюється індивідом за допомогою оцінок;

- її застосування для осмислення цієї реальності і вибудовування власної картини світу за допомогою символів;

- відтворення мовної ідентичності за допомогою поведінки, структурованої уявними категоріями.

Прикладом даного механізму може бути епізод із книги Л. Керолла «Аліса в Країні чудес», коли герой книги Шалтай-Балтай сказав Алісі: «Коли я використую слово, воно значить те, що я хочу». «Справа в тому, – заперечила Аліса, – чи можеш ти змусити слово означати так багато речей?» – «Справа в тому, – відповів Шалтай-Балтай, – що я – хазяїн, ось і все». Інтерпретація наведеної цитати може розглядатись як поєднання Реального,

Символічного та Уявного: по-перше, соціальна реальність визначає і виправдовує вибір відповідних мовних засобів, по-друге, при бажанні хазяїн слова може виявитися хазяїном речей, по-третє, він може надавати символічного значення даній реальності [7].

Висновки. На практиці мовна ідентичність працює як модель сприйняття, оцінки та дії, адже саме мова забезпечує індивідів та групи концептуальним апаратом для передачі і інтерпретації інформації, а також у символічному вигляді репрезентує типовий та значущий досвід соціальних суб'єктів. Незважаючи на існування множини варіантів інтерпретації мовної ідентичності проекція категорій Символічне, Реальне та Уявне на мовну проблематику може стати новаторським підходом у дослідженні мовних феноменів. Осмислення інтерпретації мовної ідентичності за допомогою Уявного, Реального та Символічного дозволяє прояснити важливі аспекти мовної проблематики. Відтак триада можливостей дослідження реальності, а саме її конструювання, структурація та бажання розширить кругозір дослідника та змістить акценти з стандартизованих методик на рефлексивні з метою виявлення глибинних сенсів та кодів досліджуваного явища, феномену, процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андреева Г.М. Интеракционистская ориентация [Текст] / Г.М. Андреева, Н.Н. Богомолова, Л.А. Петровская // Зарубежная социальная психология XX столетия. Теоретические подходы. – М.: Аспект-пресс, 2001. – 288 с.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество [Текст] / З. Бауман. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания [Текст] / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 120 с.
4. Бурдьё П. Социология социального пространства [Текст] / П. Бурдьё. – М.: Алетейя, 2007. – 288 с.
5. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат [Текст] / Л. Витгенштейн. – М.: Наука, 1958. – 133 с.
6. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации [Текст] / Э. Гидденс. – М.: Академический Проект, 2005. – 528 с.
7. Кэрролл Л. Аліса в Страні чудес [Текст] / Л. Кэрролл. – М.: Студия 4+4, 2010. – 272 с.
8. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе. [Электронный ресурс] / Ж. Лакан // Гнозис. – 1995. – Режим доступа: <http://anthropology.rinet.ru/old/library/lakan-soder.htm>.
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии [Текст] / Э. Сепир. – М.: Прогресс, 1993. – 665 с.
10. Соссюр Ф. Курс загальної лінгвістики [Текст] / Ф. де Соссюр. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
11. Фейде Ф. Воображаемое [Текст] / Ф. Фейде // Везен Ф. Философия французская и философия немецкая; Воображаемое. Власть / Ф. Везен. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 35-92.
12. Mead H.G. Mind, self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist [Text] / H.G. Mead, ed. by Charles W. Morris. – Chicago: The University of Chicago, 1967. – 440 p.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2015

REFERENCES:

1. Andreeva G.M. Interactionist orientation (International social psychology of the XX century. Theoretical approaches). Moscow, 2001. 288 p.
2. Bauman Z. Individualized Society. Moscow, 2005. 390 p.
3. Berger P., Lukman T. Social Construction of Reality. A treatise on the sociology of knowledge. Moscow, 1995. 120 p.
4. Bourdieu P. Sociology of social space. Moscow, 2007. 288 p.
5. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus. Moscow, 1958. 133 p.
6. Giddens E. Ordered society: Outline of the Theory of Structuration. Moscow, 2005. 528 p.
7. Carroll L. Alice in Wonderland. Moscow, 2010. 272 p.

8. Lacan Jacques Function and field of speech and language in psychoanalysis, 1995. Regime to access: <http://anthropology.rinet.ru/old/library/lacan-soder.htm>
9. Sapir E. Selected works on linguistics and cultural studies. Moscow, 1993. 665 p.
10. Saussure de F. Course zagalnoi lingvistiki. Singapore, 1998. 324 p.
11. Fedje F. Imaginary. Moscow, 2002. P. 35-92.
12. Mead H.G. Mind, self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist / Edited by Charles W.Morris. Chicago, 1967. 440 p.

Ляхович Галина Василівна – аспірант
Київський національний університет ім.Т.Шевченка
Адреса: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60
E-mail: galinalyakhovich23@gmail.com

Liakhovich Galina Vasylivna – postgraduate
T. Shevchenko national university of Kyiv
Address: 60, Volodymyrs'ka Str., Kyiv, 01601, Ukraine
E-mail: galinalyakhovich23@gmail.com